

הלאומי, ומאז ואילך היא שהנחתה את ההשקפות והעמדות של שתי הקהילות, תוך כדי חשיפת הפער הרחב שביניהן.

דוד קושניר
אוניברסיטת חיפה

* * *

Hamid Dabashi, *The Arab Spring, The End of Postcolonialism*, London: Zed Books, 2012, 262 pp.

"האביב הערבי" ייזכר בספרי ההיסטוריה כאחת מנקודות המפנה המשמעותיות ביותר, אך גם המפתיעות ביותר בתולדותיו של המזרח התיכון בעת החדשה. זוהי טלטלה עזה שהפתיעה לא רק את המומחים לדבר, מהם שעקבו לאורך השנים בדבקות אחרי הנעשה במזרח התיכון, ולא רק את השליטים הערבים ששילמו בכיסאותיהם או אף בחייהם בגין טלטלה זו, אלא בראש ובראשונה את גיבוריה ואת מחולליה, את אותם המוני צעירים – במקרה של מצרים – או איכרים רעבים – במקרה של סוריה – שיצאו לחפש אחר צדק וחירות ומצאו את המלוכה.

אין פלא שהאירועים הדרמטיים במזרח התיכון הניבו יבול של מחקרים אקדמיים ואחרים, שניסו להסבירם, לעמוד על הרקע והסיבות להתרחשותם, וגם למקמם בהקשר אזורי ואף גלובלי. ובעיקר ביקשו מחקרים אלו לעמוד על המשמעויות העמוקות וארוכות הטווח הנובעות או שעוד עתידות להיוודע להם. ואכן במקרה המחקרים עמדו שאלות של המשכיות אל מול שבר, מהפך ואף שינוי מגמה ברצף ההיסטורי של תולדות המזרח התיכון, כמו ייחודיותו של "האביב הערבי" מול היותו חלק ממגמה גלובלית, או תופעה מוכרת מן העבר החוזרת על עצמה מדי כמה דורות בהיסטוריה של האזור.

עם מחקרים אלו נמנה גם ספרו של חֶמֶיד דַּבְּאִשִּׁי (המופיע בכותרת הרשימה). דבישי הוא פרופסור ללימודים איראניים ולספרות השוואתית באוניברסיטת קולומביה בארצות הברית. התמחותו מקיפה את לימודי איראן והאסלאם של ימי הביניים והאסלאם בן זמננו, ספרות משווה, קולנוע ופילוסופיה של האמנות ועוד. בתחומים אלו עוסקים מרביתם של עשרים וחמישה הספרים ולמעלה ממאה המאמרים שחיבר. מעיון בביוגרפיה העשירה והמגוונת שלו עולה בברור, כי הספר שלפנינו אינו מחקר אקדמי של אדם שתחום התמחותו ועיסוקו האקדמי הוא ההיסטוריה המודרנית של העולם הערבי או שהוא בעל היכרות מעמיקה – מעבר לקריאת עיתונים וצפייה במהדורות החדשות בטלוויזיה – עם המציאות ההיסטורית, החברתית-כלכלית או הפוליטית בת זמננו במדינות הערביות שבהן התחוללו האירועים הדרמטיים שלהם הוא מייחד את ספרו. יש אפוא לראות בספר זה משום גילוי דעת או שמא מסה שעניינה הוא מחקר ביקורתי של השיח הפוליטי, התקשורתי ואף האקדמי המתקיים

בנושא "האביב הערבי", ולא דווקא מחקר על אודות המהפכות הערביות עצמן. זהו גילוי דעת או מסה המבקשים למפות ולתחם, בהיבטים של שיח וסמנטיקה, את שהתחולל בעולם הערבי בשנתיים האחרונות.

ואכן, ניתוח השיח – המערבי וגם השיח בעולם הערבי – על אודות היבטים שונים של האביב הערבי, השיח בכל הנוגע למיקומו על הרצף ההיסטורי של תולדות האזור, השיח בנוגע לנשים ולשאלות של מגדר, השיח בנושא האסלאם, ובנושאי זכויות האדם והמיעוטים, והשיח בנוגע למשמעות של המהפכות במדינות השונות – שיח זה הוא עיקרו של הספר. דומה כי בעיני דבישי השיח הוא העיקר, ויותר משחשובות ההתרחשויות השונות בשטח עצמו חשובה השתקפותן בשיח הפוליטי, התקשורת והאקדמי.

התובנה המרכזית שמציע דבישי היא, שהמהפכות או ההתקוממויות המהפכניות שפקדו כמה ממדינות ערב נבעו והונעו מתוך התנגדות מאוחרת, שהתעכבה זה שנים רבות, לעריצים המקומיים, כמו גם מתוך התנגדות לתהליכים גלובליים של החלשה (disempowerment) של היחיד ושל החברה. התנגדות זו מבטאת, לדעתו של דבישי, את קצו של הפוסט-קולוניאליזם. התקוממויות אלו הן אירוע כה דרמטי שיש בו כדי לשנות את הגאופוליטיקה של האזור באופן המחייב את כולנו לדמיין מחדש את המזרח התיכון. ובדבריו של דבישי עצמו:

הטענה המרכזית המועלית בספר זה היא, שהאירועים בעולם הערבי והמוסלמי שאליהם אנו מתייחסים כ"אביב הערבי" מייצגים את קצם של המבנים האידיאולוגיים הפוסט-קולוניאליים שאותם הכרנו במאתיים השנים האחרונות. במונח 'קץ הפוסט קולוניאליזם' אנו מתכוונים לתפוגת תוצרים אידיאולוגיים שעוצבו והוגדרו בהקשר או במינוח קולוניאלי, קרי במונחים שהושפעו מן השליטה הקולוניאלית האירופית באזור או שהוגדרו בידי המדינות הדיקטטוריות "הפוסט-קולוניאלית" שהמערב הותיר אחריו כשארז את מטלטליו ועזב את האזור. עם המבנים האלו נמנים לאומיות אנטי-קולוניאלית, סוציאליזם ואסלאמיות. כל אלו התעמתו עם הקולוניאליזם האירופי ועיצבו את מדינות הלאום שצצו בטרטוריות שסומנו והוגדרו בידי הקולוניאליזם. כוחות ותפיסות אלו ניצחו בקרב נגד הקולוניאליזם, אבל רק כדי ליצור תבניות מדינתיות פוסט-קולוניאלית שלא היו אלא קטסטרופה צרופה (עמ' 139).

האביב הערבי, מבטיח אפוא דבישי לקוראיו, עתיד לנתק את האזור ותושביו ממורשת העבר, משליטה מערבית קולוניאלית, אך גם ממה שבא בעקבותיה, קרי רדיקליות אסלאמית, דיקטטורות צבאית ובכלל, סדר חברתי-כלכלי ופוליטי אפל. המזרח התיכון שיעלה בצל מהפכות האביב הערבי תצעדנה את העולם הערבי לשותפות עם אזורים אחרים בעולם, באופן שיחייב אותנו לשנות את ראייתנו את האזור ואת הגאופוליטיקה שלו.

אלו הן הערות או תובנות מעניינות, אם כי לא בטוח כלל שהן עומדות במבחן האירועים בשטח עצמו. ואכן, דומה כי אחת מנקודות התורפה של הספר היא, שהטרנספורמציה שעבר המזרח התיכון בצל האביב הערבי, ועיקרה שחרור מתבניות ומוסכמות העבר, לא לוותה בטרנספורמציה מקבילה אצל הכותב שנשאר דבק בגישתו ובתפיסת עולמו כאילו "האביב הערבי" אינו אלא תופעה הניבטת מעל אקרני הטלוויזיה, ובעיקר כאילו לא חלפו קרוב לשלושים וחמש שנים מאז פרסום ספרו של אדוארד סעיד, איש אוניברסיטת קולומביה, **אוריינטאליזם**.

ואכן בצד הטיעון המעניין בדבר סיום העידן הפוסט-קולוניאלי, המוטיב המרכזי העובר כחוט השני לאורכו של הספר הוא מוטיב "אשמת המערב" משמע, המערב, או ליתר דיוק חטאי המערב או אשמת המערב הם המפתח להבנת תולדותיו של המזרח התיכון, החל בעיצוב גבולותיו, עבור להתפתחויות המדיניות בו וכלה בתהליכי עומק בתחומי החברה והכלכלה העוברים עליו. כל התפתחות היסטורית, חברתית או כלכלית, כל אידאולוגיה וכל שיח – מתוך האזור או על אודותיו – יש לבחון בראי המערב וחטאיו.

מעניין אפוא לגלות שהמתקוממים הצעירים שחוללו את האביב הערבי בכמה ממדינות ערב ידעו להרחיק את עצמם מסיסמאות העבר ומן הקלישאות השחוקות שעניינן אשמת המערב, ואגב כך גם אשמתה של ישראל, סיסמאות וקלישאות שבהן עמוס הספר לעיפה. ואכן לא המערב ככלל, ואף לא ישראל, הם שעמדו במוקד הסערה בעולם הערבי, והם כמעט לא הוזכרו או מוזכרות בהפגנות בכיכרות הערים בתוניס, במצרים, בתימן, בלוב או בשדות הקרב בסוריה. נהפוך הוא, "האביב הערבי" ביטא רצון של תושבי האזור ליטול את האחריות לגורלם לידיהם ולהפסיק ולתלות את המציאות המשברית שבה נתונות החברות הערביות ונתונים הם עצמם בעוולות המערב או בקנוניות ומזימות מבית מדרשה של ישראל.

דומה אפוא כי יותר משספרו של דבישי מלמד על אודות הנעשה במזרח התיכון, הוא מעיד ומלמד על השיח על אודות האזור בקרב אותם חוגים במערב, ובעיקר בארצות הברית, המכונים "נאורים", ועיקר עניינם הוא אחריותו של המערב לדורותיו לצרותיו של האזור.

על כל פנים, את הספר ראוי לקרוא לא כדי להבין מה התרחש באמת במזרח התיכון בשנתיים האחרונות ומה עוד עשוי להתרחש בו, אלא דווקא כדי להבין מחקרים אקדמיים ואחרים שייכתבו לאורו ובצלו של שיח זה של דבישי. מי שמבקש להבין מה קרה באמת במזרח התיכון יצטרך לחכות לספר אחר.

אייל זיסר

אוניברסיטת תל-אביב